

UNA PROPOSTA DE MUSEÏTZACIÓ I GESTIÓ DEL JACIMENT IBÈRIC DE L'ALT DE BENIMAQUIA (DÈNIA)¹

Josep Antoni Ahuir i Domínguez

josep_ahuir@yahoo.es

RESUM: El que pretenem en aquest treball és presentar les eines bàsiques d'un projecte de museïtzació i de gestió d'ús d'uns vestigis arqueològics que constitueixen un bé bastant excepcional del patrimoni de la ciutat de Dènia: les restes d'un poblat ibèric del segle VII a. C.

L'objectiu és oferir unes idees preliminars del que caldria que foren els fonaments de la museïtzació d'un conjunt d'estructures arqueològiques singulars d'època ibèrica, ara com ara integrades en el parc natural del Montgó, al terme municipal de la ciutat de Dènia.

PARAULES CLAU: Benimaquia, arqueologia, museïtzació, fenici, ibèric, vi, patrimoni, sistema defensiu, posada en valor, restauració, integració, protecció i didàctica.

1. Introducció

El que pretenem en aquest treball és presentar les eines bàsiques d'un projecte de museïtzació i de gestió d'ús d'uns vestigis arqueològics que constitueixen un bé bastant excepcional del patrimoni de la ciutat de Dènia: les restes d'un poblat ibèric del segle VII a. C.

L'objectiu és oferir unes idees preliminars del que caldria que foren els fonaments de la museïtzació d'un conjunt d'estructures arqueològiques singulars d'època ibèrica integrades, en l'actualitat, en el parc natural del Montgó.

2. Localització del jaciment

El jaciment de l'Alt de Benimaquia es localitza al terme municipal de Dènia en el nord de la província d'Alacant, amb unes coordenades de referència 245804.5053347 i 4300493.56, en el fus

¹ Aquest treball és un resum del treball de investigació del Màster de Patrimoni i Arqueologia, que vaig presentar a la Universitat de València el 7 d'octubre de 2009.

31S i amb una altitud mitjana sobre el nivell de la mar de 225 metres. L'assentament del poblat es situa sobre una plana al nord-oest del Montgó, aprofitant l'orografia natural de la muntanya, i té una superfície de 650,44 m².

Font: GvSIG

3. La investigació arqueològica

El jaciment de l'Alt de Benimaquia ha estat conegut des de principis del segle XX, però fou a meitat de segle quan l'Institut Arqueològic Alemany començà els moviments per a excavar-lo i estudiar-lo.

Al començament dels anys 60, el jaciment va ser objecte d'una campanya d'excavacions a càrrec de H. Schubart, que publicà ràpidament els resultats. Destacà el caràcter defensiu del conjunt i li donà una cronologia compresa entre els segles VI i IV aC. Posteriorment, al llarg dels anys 70, es va produir un canvi en la valoració del paper fenici en la formació del món ibèric, la qual cosa permetia la identificació gradual d'una sèrie de materials ceràmics que passaven desapercebuts en els contextos indígenes. La revisió dels materials trobats en 1961 revelà una proporció significativa de materials de filiació fenícia, que situava l'Alt de Benimaquia entre els escassos assentaments del País Valencià amb testimonis d'una cultura ibèrica incipient.

D'una altra banda, el caràcter arcaïtzant tan marcat dels materials, entre els quals no hi havia importacions gregues, permetia descartar la continuïtat de l'ocupació fins al s. IV aC., cosa que aportava més interès, si és possible, a les estructures defensives visibles.

En 1989, un equip d'investigació de la Universitat de València, encapçalat pel Dr. Carlos Gómez Bellard, es plantejà la represa de les excavacions amb l'objectiu principal de descobrir una àrea extensa del poblat, com a complement dels sondejos estratigràfics

efectuats per H. Schubart i fer possible, així, l'estudi material del món indígena en procés de canvi.

Al llarg de les quatre campanyes d'excavació es descobrí una superfície d'uns 570 m², fonamentalment en el bancal superior. Al mateix temps, es realitzaren dos sondejos en els bancals inferiors que confirmaren que els treballs agrícoles d'abancament havien significat la destrucció dels estrats arqueològics més enllà del nivell superior mencionat.

En aquest sentit, l'excavació de la zona habitada pot donar-se per concloua. No és el cas de la muralla, on resta pendent l'estudi constructiu i evolutiu, ja que s'hi aprecien tres fases, de les quals almenys dues correspondrien al moment de l'ús del jaciment en època ibèrica. Només el sondeig realitzat per Schubart en la torre II va poder confirmar que el sòcol que mostren algunes de les torres correspon al moment inicial de la construcció, i no a un reforç posterior.

En l'interior del recinte s'han trobat setze departaments (la majoria dels quals conserva intacte tot el perímetre) en què predomina l'obra de terra, tant en la construcció dels murs com en les estructures internes. En dos cal destacar la troballa de quatre basses, interpretades com a cups, que converteixen l'Alt de Benimaquia en el jaciment més antic de la península Ibèrica on s'haja documentat la producció de vi. La presència d'aquests cups, associats a la troballa de mostres abundants de llavors de *vitis vinifera* i d'àmfores tipus R-1, ens parlen d'una relació estreta entre la colonització fenícia i la introducció de la viticultura en el medi indígena.

Açò ens obri nombroses perspectives cap a investigacions futures car, d'una banda, comença a dibuixar-se de forma més clara el paper representat per l'Eivissa arcaica en els processos d'iberització, mentre que, des d'una perspectiva interna, tot indica que el procés de canvi és activat per les elits locals, el prestigi de les quals es reforça, alhora que n'incrementa el poder econòmic per mitjà del control del vi, un producte que des del segle VII a. C. era objecte principal d'intercanvi.

L'Alt de Benimaquia és un exemple clar del fenomen orientaltzant. Les estructures defensives constitueixen el reflex d'una aristocràcia indígena incipient, en contacte amb elements colonials, l'existència dels quals era indispensable per a iniciar una activitat vitivinícola. El pes de la funció ideològica del vi apareix com un motiu potent de la voluntat d'exercir un control sobre la producció i consum, al mateix temps que activa el dinamisme indígena per l'assimilació i adopció d'algunes de les noves tecnologies –com la ceràmica amb torn– que configuraran la cultura ibèrica.

Les excavacions han revelat un únic horitzó cultural en una seqüència de dues fases d'ocupació definides estratigràficament amb perfecció.

4. Objectius de la proposta d'intervenció

Tenint en compte tot l'aportat per les investigacions, els objectius que regiran la nostra proposta d'intervenció són els de portar a terme una consolidació i restauració del jaciment que estiga integrada perfectament en el parc natural del Montgó, i es transforme en un element més que n'augmente l'alt valor cultural i paisatgístic.

Aquest projecte de posada en valor té com a finalitat principal protegir el jaciment arqueològic de la degradació a la qual és exposat ja que, després de més de dos mil·lennis d'estar protegit per un estrat de terra, aquest ha estat retirat, per la qual cosa l'efecte dels fenòmens erosius és inevitable. En el mateix sentit, és necessària la senyalització correcta del jaciment perquè es pugui protegir segons marca la legislació vigent davant l'urbanisme desafortat que hem tingut en els últims anys.

Després de diverses campanyes d'excavació i estudi, tenim una sèrie de resultats sobre les característiques del jaciment (cups, sistema defensiu...) que es troben molt deteriorats. Per això, abans de donar-los a conèixer al públic i que puguin ser visitats, és necessari un projecte de consolidació i restauració.

En resum, restauració, integració, protecció i didàctica han de ser els objectius als quals tendisca el projecte d'intervenció en el jaciment ibèric de l'Alt de Benimaquia.

5. Criteris de posada en valor

Els criteris que seguirem en el projecte són els següents: el primer apartat que tractarem és el de la integració dels elements nous i, el segon, la protecció dels elements singulars del conjunt arqueològic.

L'objectiu és respectar visualment el paisatge del parc natural i utilitzar, en la mesura del possible, tot el que avui conforma el jaciment. Això implica que els materials que s'hi hagen emprat siguin d'una textura i coloració que s'integre perfectament en l'indret i l'entorn i s'evite tot el que pugui resultar agressiu visualment. El mateix caldria dir de les estructures i elements nous que sorgisquen com a conseqüència dels treballs (senyalització, construccions, etc.)

Amés d'açò, la intervenció ha de tractar de limitar la infraestructura necessària per a portar a terme i intentar que ni el transport de materials ni l'execució del projecte signifiquen la realització d'obres que modifiquen l'aspecte del vessant. Tot el projecte, a més, haurà de comptar amb l'aprovació de la Junta Rectora del Parc Natural del Montgó, com a organisme col·laborador i assessor de la gestió i de la Conselleria de Medi Ambient com a gestor dels paratges naturals de la Comunitat Valenciana.

Per a la protecció, s'hi haurà de tenir en compte, en primer lloc, la reversibilitat necessària, ja que cal treballar amb la convicció

que aquesta actuació no és, si no, una fase més en la vida ja llarga de l'assentament i que en el futur és possible que uns altres criteris o mitjans permeten una intervenció nova que pugui complir els objectius que exposem en el projecte.

De tots els elements que s'han de protegir, cal destacar l'obra de terra (atovons), la conservació de la qual ha de garantir-se al màxim i evitar l'acció dels fenòmens erosius, cosa que significaria la destrucció a termini curt. S'hi ha de tenir en compte que totes aquestes construccions realitzades en terra estaven protegides originalment, bé mitjançant una coberta, bé mitjançant un revestiment d'argila i calç, sense comptar que eren objecte de reparacions contínues donat el cost baix de la matèria primera i el senzill del manteniment. Això es tradueix en el fet que, tractar de mantenir-les fora de l'ambient en què foren concebudes, exigeix solucions complexes que, fins al moment, el món de la restauració no ha resolt satisfactòriament.

La protecció de la cara superior d'aquestes estructures per evitar la pluja ha de ser el criteri fonamental en tractar aquest problema. Finalment, els dos objectius, restrictius indubtablement, han de combinar-se amb el vessant didàctic. Que els dos primers tinguin preferència sobre aquest no significa que s'hi haja de deixar de banda.

El coneixement del valor del jaciment és la millor garantia de conservació ja que acreixerà en interès d'institucions i particulars per al manteniment i protecció. El primer criteri és el d'assolir una lectura de les estructures a la vista. Ha d'evitar-s'hi un excés d'informació, que només els especialistes qualificats poden entendre, a favor de la senzillesa. El visitant ha d'haver comprès, en acabar la visita, la importància de la fortificació en el món antic i la significació de la producció de vi en èpoques tan arcaïques i, a més a més, que està davant d'un dels exponents de la formació de la cultura ibèrica.

Cartells, volums i estructures haurien de regir-se per aquest criteri que, naturalment, ha d'emmotlar-se a les limitacions exposades més amunt. D'una altra banda, un jaciment no és aïllable de l'entorn, per la qual cosa el criteri anterior ha de ser també assumit pel visitant. L'accés no ha de dissimular el caràcter de fortificació en alçària que tenia el jaciment. Així, doncs, que aquest siga accessible no ha de significar que no coste cap esforç. Per tant, s'ha de tractar de modernitzar-lo el menys possible.

6. Proposta de posada en valor

6.1. Accés, delimitació i senyalització del jaciment

- Creació d'un circuit de passarel·les de fusta, amb un ample de 80 cm, que l'envoltarà per la part de la muralla i que el travessarà pel centre. Conseqüentment, els panells explicatius s'han de col·locar en llocs estratègics per a la comprensió.

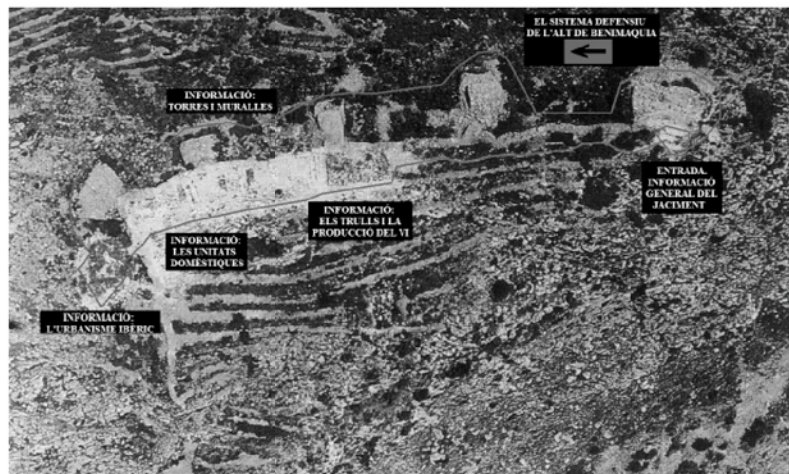
- Delimitació i tancament del jaciment mitjançant la construcció d'un sòcol de pedra amb un cordó de coscoll damunt.
- Senyalització amb cartells.

6.2. Consolidació i restauració del jaciment

- Neteja i excavació prèvia de la zona de la muralla.
- Consolidació i restauració del llenç de muralla i de les torres.
- Neteja de l'interior del jaciment.
- Consolidació de l'hàbitat (els cups, els habitatges, etc.)

6.3. Creació d'un centre d'interpretació (annex). Projecte de comunicació, recursos i continguts

- Cinc blocs temàtics:
 - L'entorn natural del jaciment: el parc natural del Montgó.
 - La flora i la fauna del jaciment.
 - L'estat de la investigació sobre el jaciment.
 - El recinte fortificat i l'urbanisme.
 - L'elaboració del vi.
- Plafons:
 - Nombre de plafons: 5.
 - Cada unitat ocupa un espai d'un metre d'amplària i 2,10 metres d'alçària.
 - Els plafons han d'estar compostats per il·lustracions i text.
- Uns altres recursos visuals:
 - Materials arqueològics trobats al jaciment.
 - Maqueta amb la reconstrucció ideal del jaciment.
 - Audiovisual sobre el jaciment.
 - Ruta pel jaciment.

Font: Google Maps

7. Conclusions

En conclusió, els objectius que volem assolir amb aquest treball són els següents:

a) En primer lloc, salvar el jaciment de l'enemic més ferotge: el pas del temps, que desgasta les estructures d'atovó, erosiona les muralles i fa que les restes desapareguen per a sempre.

b) A continuació, el que pretenem és que tothom puga visitar el jaciment i l'entorn en les millors condicions possibles i que la visita resulte amena i enriquidora.

c) Finalment, un cop aconseguit açò, es pretén oferir un altre motiu per a visitar la ciutat de Dénia, car considerem que la posada en valor i difusió del jaciment pot ser un actiu a favor del turisme cultural de la ciutat i contribuir al fet que no solament es base en el turisme habitual de sol i platja.

En resum, restauració, integració, protecció i didàctica han de ser els objectius als quals ha de tendir aquest projecte d'intervenció en el jaciment ibèric de l'Alt de Benimaquia.

8. Agraïments

Vull agrair l'ajuda rebuda pels doctors Dies, Gómez Bellard, Guerin i Gisbert en l'elaboració del treball d'investigació i pels companys Miquel Sánchez en el retoc de les imatges i Josep Andrés en la correcció lingüística de l'article.

9. Bibliografia

- COSTA, P. (1992) "Aportació a l'estudi de la distribució espacial del poblament ibèric a la Marina Alta", *III Congrés d'Estudis de La Marina Alta*, Alacant, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta i Institut de Cultura Juan Gil-Albert, p. 119-127.
- COSTA, P. I J. C. CASTELLÓ (1999) "La cultura ibèrica: poblamiento y hábitat", *Historia de la Marina Alta*, Alacant, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, p. 97-108.
- DIES, E. (2008) "La producción de vino más antigua de la Península Ibérica", *Gran enciclopedia de la Comunidad Valenciana*, vol. I. -----; C. GÓMEZ I P. GUERIN (1991) "El sistema defensivo de L'Alt de Benimaquia (Dénia)", *Fortificaciones y castillos de Alicante*, Alacant, p. 13-24.

- DIETLER, M. (1990) "Driven by drink: the role of drinking in the political economy and the case of early Iron Age France", *Journal of anthropological Archeology*, 9, Londres, p. 13-14.
- GISBERT, J. A. (1991) "El poblamiento antiguo del Montgó", *Parque Natural del Montgó. Estudio multidisciplinar*, València, Conselleria de Medi Ambient.
- GÓMEZ, C. (1993) "El vino en los inicios de la cultura ibérica. Nuevas excavaciones en el Alt de Benimaquia, Dénia", *Revista de Arqueología*, 142, Madrid, p. 16-27.
- ; i uns altres (1995) "Los lagares de l'Alt de Benimaquia (Dénia) en los inicios del vino ibérico", *Arqueología del vino; los orígenes del vino en Occidente*, Jerez de la Frontera, p. 241-270.